

Ступінь абстрактності мовних одиниць у репрезентації національно-маркованих концептів Іспанії з погляду історичної когнітивної семантики

Н. М. Попова

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: popovanatala425@gmail.com

Paper received 04.08.17; Accepted for publication 12.08.17.

Анотація. Статтю присвячено вивченню ролі конкретних та абстрактних іменників у репрезентації національно-маркованих концептів у мовній картині світу Іспанії. Застосування синхронно-діахронного підходу до семантико-когнітивного аналізу національно-маркованих концептів дало можливість довести, що конкретні іменники вербалізують базові прототипні категорії концептів, тоді як культурно-аксіологічна маркованість та розвиток асоціативної сітки вимагають більшого ступеня узагальнення концепту, що є причиною його вербалізації абстрактними мовними одиницями, здатними викликати важливі для національної свідомості асоціації.

Ключові слова: національно-марковані концепти, прототипне ядро концепту, абстрактні та конкретні іменники, семантичне значення, синхронія, діахронія.

Зацікавленість сучасного суспільства в узгодженні суперечностей між самобутніми культурами та збереженні їхньої автентичності змушує лінгвістів-когнітологів шукати найбільш дієві методи вивчення особливостей національного світосприйняття та світобачення. Оскільки дослідження мисленневих структур є можливим лише завдяки вивченню їхніх мовних репрезентацій, існує нагальна необхідність визначення співвідношення між конкретністю і абстрактністю відтворення національної свідомості у мовній картині світу.

Значна кількість праць присвячена вивченню лінгвокультурних особливостей репрезентації універсальних та національно-специфічних концептів на певному синхронному зрізі, зокрема дослідження І. О. Голубовської, О. В. Городецької, А. Л. Кроєбера, М. С. Левіщенко, Т. Є. Литвиненко, Дж. Д. Луке Дурана, Ю. М. Нідзельської, І. М. Перес Родрігес де Вера, В. Хіменес Експосіто та інших. У працях Г. С. Воркачова, В. І. Карасика, Г. Г. Слишкіна обґрунтовується гіпотеза про етноспецифічну маркованість більшості універсальних концептів. Проте, формування концепту, його відтворення та сприйняття як національно-маркованої ментальної одиниці зумовлюється його еволюційним розвитком у часово-просторовому континуумі. На необхідність вивчення діахронної складової концептів вказують у своїх працях М. Грігель, Дж. Клепарскі, Ю. С. Степанов, Х. Л. Сіфуентес Онрубья. Якщо одні вчені зосереджуються на вивченні архетипу концепту, вважаючи його статистичною основою розвитку ментальної одиниці (див. праці Т. О. Козлової, Н. Коч), то інші стверджують, що мінливість концептів постійно зумовлює якісні трансформації його прототипного ядра (див. праці Х. Фернандеса Хаена, Д. Герартса). Таким чином, постає питання про критерії відбору мовного матеріалу, який би дозволив описати, проаналізувати та зробити вірогідні висновки щодо механізмів і тенденцій розвитку національної концептосфери народу. Питанням репрезентації концептів у мовній картині світу присвячені праці А. Вежбицької та К. Годдарда, які стверджують, що успішне декодування комплексних і культурно-специфічних значень можливе лише шляхом розкладу його на простіші компоненти, що репрезентуються лексичними засобами певної мови [12, с. 2]. У різноманітних дослідженнях концептів зустрічаються досить протилежні погляди на конкретність і узагальненість їхньої репрезентації в мові. Так, у деяких дослідженнях аналізуються концепти, репрезентовані кон-

кретними лексемами: *tierra, toro, espada* [6], тоді як в інших працях вербалізаторами концептів виступають лише абстрактні мовні одиниці *corrida, gastronomía, flamenco* [3], *sentimiento, emoción, amor* [7].

Мета даного дослідження полягає у з'ясуванні ролі конкретних і абстрактних іменників у репрезентації національно-маркованих концептів, а також їхнього впливу на сприйняття та інтерпретацію мисленневих одиниць.

Для проведення цього дослідження ми використовуємо панхронічний підхід до вивчення національно-маркованих концептів, котрий включає в себе синтез синхронних та діахронних методів дослідження [10, с. 7]. Необхідність синхронно-діахронного аналізу національно-маркованих концептів зумовлюється положеннями історичної когнітивної семантики, зокрема тим, що розвиток когнітивних структур на будь-якому синхронному зрізі є лише етапом історичного розвитку людського мислення [13, с. 9]. Часово-просторові аспекти визначають розвиток механізмів становлення, функціонування та варіювання концептів.

Одні концепти, характеризуючись за допомогою інших, створюють так звані гібридні структури із ознак, предикатів та ономасіологічних структур [2, с. 160]. У своїй сукупності, вони організуються людською свідомістю в концептуальну систему – систему інформації, яка постійно конструюється, змінюється й розвивається завдяки емоційно-сенсорному сприйняттю людини та логічним процесам її мислення. Усе те, що людина знає про об'єкти навколишнього світу, усвідомлює, відчуває, уявляє про них, є лише частиною цієї системи, де будова кожної категорії є багатофокусною.

Вищий рівень розвитку, якого здатна сягнути людська свідомість, репрезентується в мовній картині світу абстрактними мовними одиницями, на відміну від конкретних лексем, котрі відображають знання про навколишній світ, отримані індивідом з життєвого досвіду.

Аналізуючи концепти з діахронного погляду, варто говорити про їхню еволюцію, беручи до уваги цю градацію. Простіші за будовою концепти, обростаючи з часом суб'єктивними характеристиками, з одного боку, та взаємодіючи в системі з іншими концептами свого ієрархічного рівня й формуючи нові оцінні та асоціативні зв'язки, з іншого боку, тим самим здатні переходити на вищий рівень свідомості у вигляді нових понятійних одиниць, які не лише узагальнюють усі попередні структури, а й отримують властивість надавати концептам вищих рівнів лінгвокультурного та націона-

льно-специфічного забарвлення. І чим вищим є рівень узагальнення, тим абстрактнішими стають лексеми-репрезентанти концептів, і більш об'ємними стають самі концепти. Інформація, закладена в мовних вербалізаторах концепту є згустком актуального досвіду, традицією певного світосприйняття, що охоплює тривалий історичний проміжок часу. Ці вербалізовані символи змінюються в процесі еволюції в часі та просторі, що в свою чергу визначає вектори функціонування мови [7, с. 7]. Відображення концепту абстрактною мовною одиницею свідчить про те, що концепт утворився завдяки логіко-мисленневим операціям, які відбулися в національній свідомості народу.

Так, найбільш яскравими національно-маркованими концептами Іспанії, навколо яких сформувалися цілі сфери національної культури, є *honor, fe, nobleza, caballería, orgullo, aventurismo, corrida, pasión, diversidad, tolerancia, democracia* [5, с. 228]. Як бачимо, лексеми-репрезентанти найбільш значущих, пов'язаних з усіма галузями життєдіяльності іспанського народу концептів є абстрактними іменниками. Асоціації із цими концептами настільки широкі, що можна знайти безліч мовних засобів, які апелюють до них в усних та писемних матеріалах корпусів іспанської мови (CREA, CORDE, Корпус іспанської мови Марка Девіса) від її становлення як національної (XV-XVI століття) до сучасності.

У синхронному плані людська свідомість тяжіє до вираження концептів через конкретні лексичні одиниці, тобто відбувається ніби "зворотній" процес: узагальнені когнітивні одиниці розкладаються до рівня конкретних лексичних вербалізаторів. Вони відображають безпосереднє сприйняття світу людською свідомістю за конкретних суспільно-історичних умов. Наприклад, концепт *corrida*, актуалізуючи важливий для Іспанії соціо-історичний феномен, на синхронному рівні актуалізується конкретними іменниками *toro, espada, arena, plaza, sangre, herida, matador*. На наступному рівні концепту в процесі актуалізації вже задіяні абстрактні іменники з досить вузькими асоціативними сітками: *peligro, gloria, fiesta, curiosidad, espera, agitación* тощо. Таким чином, на кожному синхронному зрізі апеляція до ширших і більш об'ємних концептів, що є згустком великого об'єму понятійних, оцінних та асоціативних складових, відбувається через концепти, що більш наближені до прототипного ядра, яке акумулює його базові категорії [11, с. 102] – ті, що виникають у свідомості людини найшвидше завдяки її емоційно-чуттєвому досвіду та умовам її життя.

Апеляція до будь-якого національно-маркованого концепту на мовному рівні може відбуватися через використання ключового слова/слів, що найточніше його відображає/-ють (*corrida, toro*); контекстуальних синонімів (*lidia, batalla, faena*), авторських або випадкових номінацій (*disputa*); стійких словосполучень, що містять у собі лексеми-вербалізатор концепту (*galope de toro*); фразеологізмів; переносних номінацій концепту; метафоричних номінацій; паремій (афоризмів, прислів'їв, приказок); різних частин мови, що відображають ознаки концепту; реакцій асоціативних експериментів; словникових дефініцій лексем-репрезентантів концепту; текстів, що розкривають вміст концепту [4, с. 47].

Оскільки національно-маркованим концепт стає лише в результаті історичного розвитку та логіко-мисленневих операцій свідомості, концепти, представлені в мовній картині світу конкретними іменниками

набувають лінгвокультурного забарвлення лише за умови наявності його асоціативних зв'язків із концептами вищих рівнів свідомості, котрі в ієрархічній системі зі ступенем збільшення їхньої узагальненості подекуди називаються катаконцептами, макроконцептами, мезоконцептами та мегаконцептами [1, с. 18].

Таке розкладання багаточисельних узагальнених національно-маркованих концептів на простіші та їхнє співставлення від однієї історичної епохи до іншої дають можливість краще зрозуміти зміни, що модифікують національну концептосферу. Узагальнені концепти мають здатність спрямовувати людину до того, що уже певним чином відображено в мовній картині світу. Саме вони слугують механізмом збереження в суспільстві моральних та національних цінностей, орієнтуючи національну свідомість і підштовхуючи її до певних висновків.

Розглянемо іспанський національно-маркований концепт *democracia*, котрий яскраво актуалізується у сьогоденні, апелюючи до цінностей іспанського народу. Актуалізація на синхронному зрізі XX століття відбувається шляхом використання таких мовних одиниць, як *estado, política, libertad, igualdad, posibilidades abiertas*. Семантичні поля цих іменників рясніють значеннями, що значно більше є наближеними до побутового рівня: *estado – sociedad, orden, órgano, familia, superficie, localidad, territorio, tierra, casa, cabeza de familia, padre* і т. д. Категоріальними ознаками, які яскраво відображають національну маркованість концепту в XX столітті, є *rey, referendum, dictadura, autarquía, limitación, desarrollo, bienestar, diversidad, nacionalismo*. Широка репрезентація в мовній картині світу лексемами з позитивним і негативним конотативним забарвленням свідчить про багатоаспектність і значущість цього концепту в іспанському суспільстві. У іспанських словниках вперше лексема *democracia* з'явилася в 1607 [16, с. 173] та 1609 роках [18, с. 200]. Проаналізувавши мікроконтексти писемних джерел XVI і XVII століть, виявляємо зміну набору базових прототипних категорій концепту. У XVI столітті про демократію говорять лише як про форму правління: *Si el gobernarse es como república, en forma de democracia, que es quando todo el pueblo común, o la mayor parte de él, tiene la soberanía y mando, o aristocracia, quando la menor parte de la gente tiene en sí en un cuerpo el mando y imperio, dando a los demás del pueblo ley en general y particular* [15, с. 17]. А в XVII столітті вона перетворюється також на спосіб людських взаємин: *Las grullas nos mostraron la democracia, cuyo público cuidado se alterna entre todas* [17, с. 143]. Суспільний застій XVIII століття призводить до вибуху просвітницьких ідей XIX століття. Срібний вік в Іспанії характеризується появою якісно-нових ціннісних конотацій концепту *democracia*, базовими прототипними категоріями якого залишаються *gobierno, pueblo* [9, с. 225]. Ідеї просвітництва реорганізували прототипне ядро іспанського національно-маркованого концепту, замінивши ідею "кількісної репрезентації владних правителів" ідеєю "демократичного ставлення до людини".

Оскільки здатністю еволюціонувати узагальнені концепти завдячують лінгвокреативній людській діяльності як динамічному чиннику [14, с. 136] та наявності більш сталого в часі прототипного ядра, можна зробити висновок про те, що зважаючи на теорію базового рівня [11], прототипні елементи ядра тяжіють до репрезентації мовними засобами з конкретним значенням. Окрім розвитку логічних форм мислення на розвиток та становлення національно-маркованих концептів

впливає також переплетіння їхніх асоціативних зв'язків, морально-культурні та суспільно-політичні вектори розвитку держави.

Висновки. Таким чином, конкретні іменники не можуть відображати лінгвокультурні або національно-марковані концепти. Вони репрезентують собою складові елементи мисленнєвої категорії. Базові прототипні категорії, що виражаються конкретними лексичними одиницями, концентруються в ядерній зоні, тоді як інші займають позицію в приядерній зоні або на периферії концепту. Саме на них базується понятійна складова концепту, тоді як культурно-аксіологічна маркованість, зумовлена розширенням асоціативних зв'язків, провокує мовні зміни, тяжіючи до більш абстрактного вираження. Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо в комплексному синхронно-діахронному аналізі засобів мовної репрезентації національно-маркованих концептів, що дасть змогу описати вектори розвитку національної концептосфери народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) [автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови"]. – К., 2003. – 32 с.
2. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка. Когнитивные исследования. – М.: Литрес, 2017. – 208 с.
3. Пантелеева О. О. Этнокультурная специфика доминантных концептов, вербализованных в художественной картине мира Висенте Бласко Ибаньеса [дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 "романские языки"]. – Воронеж, 2007. – 275 с.
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
5. Попова Н. М. Абстрагування та модель базового рівня у формуванні іспанської національної свідомості // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 25. – К., 2014. – С. 358-367.
6. Соловьева Н. И. Актуализация лингвокультурного концепта "бык" в испанской языковой картине мира [автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 "романские языки"] – М., 2009. – 18 с.
7. Тома Н. М. Абстрактна лексика на позначення почуттів та емоцій людини в мові творів Петра Могилы // Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository. – [Е. ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11535/Toma_Abstraktna_leksyka.pdf
8. Agibalova T. M., Alpatova O. V. Language Mind as a Mediator of Culture Interiorization // Science and Education a New Dimension: Philology, 2017. V(35), Is. 125. P. 7-9.
9. Diccionario de la lengua castellana por la Real Academia Española. Décima edición. – Madrid: Imprenta Nacional, 1852.
10. Fernández Jaén J. Semántica cognitiva diacrónica de los verbos de percepción física del español [Tesis doctoral]. – Alicante, 2012.
11. Geeraerts D. Diachronic prototype semantics. A contribution to Historical Lexicology. Oxford: Clarendon Press, 1997.
12. Goddard C. Wierzbicka A. Words and Meanings: Lexical Semantics Across Domains, Languages, and Cultures. – Oxford: OUP Oxford, 2014.
13. Winters M. E., Tissari H., Allan K. Historical Cognitive Linguistics. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. 2010.
14. Langacker R. W. On the continuous debate about discreteness // Cognitive Linguistics. 2006. № 17-1: 107-151.
15. Mendoza B. Teórica y práctica de guerra [1595]. Salamanca: M^a de los Ángeles Contreras Bares, CILUS. 2000.
16. Oudin C. Tesoro de las dos lenguas francesa y española. París: Marc Orry. 1607.
17. Saavedra Fajardo D. República Literaria [1640]. Barcelona: José Carlos de Torres, Plaza y Janés. 1985.
18. Vittori G. Tesoro de las tres lenguas francesa, italiana y española. Ginebra: Philippe Albert & Alexandre Pernet. 1609.

REFERENCES

1. Kaganovska O. M. Textual Concepts of Literary Prose: Cognitive and Communicative Dynamics (A Study of the mid-20-th Century French Novels) [abstract of dissertation for a Doctoral degree in Philology: Speciality 10.02.05 Romance languages]. Kyiv. 2003.
2. Kubryakova E. S. In Search of the Essence of Language. Cognitive Research. M.: Liters. 2017.
3. Panteleyeva O. O. Ethno-cultural specificity of dominant concepts verbalized in the language world view of Vicente Blasco Ibañez [dissertation for a Doctoral degree in Philology: Specialty 10.02.05 Romance languages]. Voronezh. 2007.
4. Popova Z. D., Sternin I. A. Cognitive linguistics. Moscow: AST: East-West. 2007.
5. Popova N. M. Abstraction and model of the basic level in the formation of the Spanish national consciousness // Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics. Is. 25. Kyiv. 2014: 358-367.
6. Soloviova N. I. Actualization of linguocultural concept "Bull" in Spanish tongue world picture [abstract of dissertation for a Doctoral degree in Philology: Specialty 10.02.05 Romance languages]. Moscow. 2009.
7. Toma N. M. Abstract vocabulary denoting feelings and emotions of a person in Petro Mohyla's language creation // Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository. Access mode: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11535/Toma_Abstraktna_leksyka.pdf

Abstraction Level of Linguistic Units in Spanish Nationally-Tagged Concepts' Representation according to Historical Cognitive Semantics

N. N. Popova

Abstract. The article deals with studying of the role of concrete and abstract nouns in the representation of nationally-tagged concepts in the Spanish language world view. The use of the synchronic-diachronic approach to the semantic-cognitive analysis of nationally-tagged concepts has allowed to prove that concrete nouns verbalize the basic prototype categories of concepts, whereas the cultural-axiological tagging and development of the associative web require a higher level generalization of the concepts and cause their verbalization by abstract language units capable to provoke associations which are meaningful for national consciousness.

Keywords: nationally-tagged concepts, concept prototype core, abstract and concrete nouns, semantic meaning, synchrony, diachrony.

Степень абстрактности языковых единиц в представлении национально-маркированных концептов Испании с точки зрения исторической когнитивной семантики

Н. Н. Попова

Аннотация. Статья посвящена изучению роли конкретных и абстрактных существительных в репрезентации национально-маркированных концептов в языковой картине мира Испании. Применение синхронно-диахронного подхода к семантико-когнитивному анализу национально-маркированных концептов позволило доказать, что конкретные существительные вербализуют базовые прототипные категории концептов, тогда как культурно-аксіологічна відзначеність і розвиток асоціативної сітки потребують більшій ступеню обобщения концепта и являются причиной его вербализации абстрактными языковыми единицами, способными вызывать важные для национального сознания ассоциации.

Ключевые слова: национально-маркированные концепты, прототипное ядро концепта, абстрактные и конкретные существительные, семантическое значение, синхрония, диахрония.